



SIBILLA ALERAMO

Een vrouw

Met een nawoord van Lidewijde Paris

'Een krachtige roman.' – Luigi Pirandello

Wanneer er aan haar zorgeloze kindertijd in een kustplaats in Italië op brute wijze een einde komt, ontdekt de naamloze vertelster van Sibilla Aleramo's zinderende autobiografische roman de schokkende werkelijkheid van het leven van een vrouw in Italië aan het begin van de twintigste eeuw. Wanneer ze de overeenkomsten begint te herkennen tussen haar eigen leven en de levens van haar moeder en de vrouwen om haar heen raakt ze ervan overtuigd dat ze aan haar lot moet ontsnappen.

Een vrouw is een mijlpaal in de Europese literatuur, geschreven zonder schaamte en zijn tijd ver vooruit.

'*Een vrouw* is een opzienbarend manifest, een literaire vertelling die zo energiek is dat het bijna een vereiste is om de roman hardop te lezen.' – *The Guardian*

'Wat *Een vrouw* zo opvallend maakt is de rauwheid van het verhaal, en het feit dat Aleramo haar tijd ver vooruit was.' – *Times Literary Supplement*

'Weerklanken van dit indringende relaas over huwelijk en moederschap zijn ook te vinden in het werk van toonaangevende Italiaanse schrijfsters als Grazia Deledda, Dacia Maraini en Elena Ferrante.' – *Trouw*

Sibilla Aleramo (1876-1960) is het pseudoniem van de Italiaanse feministe Rina Faccio. In *Een vrouw* beschrijft ze haar jeugd in Milaan en haar meisjesjaren in een Zuid-Italiaans dorp. *Een vrouw* werd in het Nederlands vertaald door Eva Beata Hendriksen.



www.uitgeverijorlando.nl



9 789083 233826

SIBILLA ALERAMO

Een vrouw

Vertaald uit het Italiaans door
Eva Beata Hendriksen

Met een nawoord van Lidewijde Paris



uitgeverij
ORLANDO

© Fondazione Istituto Gramsci, Rome
Oorspronkelijke titel *Una donna*
© Oorspronkelijke uitgave Giangiacomo Feltrinelli
Editore, Milaan
© 2022 Nederlandse vertaling Uitgeverij Orlando bv,
Amsterdam en Eva Beata Hendriksen
© 2022 Nawoord Lidewijde Paris
Omslagontwerp Mariska Cock
Omslagbeeld Prudence Heward, *Tonina (An Italian girl)*,
1928
Zetwerk Pre Press Media Groep
ISBN 978 90 832338 2 6
NUR 302

www.uitgeverijorlando.nl



I

In mijn kinderjaren was ik vrij en ondernemend. Die tijd op te roepen in mijn herinnering, weer te laten schitteren in mijn bewustzijn, is een vergeefse poging. Ik zie het meisje voor me, dat ik was toen ik zes, tien jaar oud was alsof ik het gedroomd had. Een mooie droom, die door de kleinste verwijzing naar de huidige werkelijkheid kan verdwijnen. Misschien ook een melodie: een welluidende en geestdriftige harmonie in een wolk van licht; en de vreugde die in de herinnering nog groot is.

Heel lang, in de donkere periode van mijn leven, heb ik teruggekeken op die jaren als iets volmaakts, als het werkelijke geluk. Nu, met minder angstige ogen, zie ik duidelijk ook in mijn allereerste jaren een vage schaduw en voel ik dat ik als kind al nooit had moeten geloven dat ik helemaal gelukkig was. Helemaal ongelukkig evenmin; vrij en sterk, dat wel, zo moet ik mij wel gevoeld hebben. Ik was de oudste dochter, onbevreesd liet ik mijn overmacht gelden over mijn twee jongere zusjes en over mijn broer: mijn vader liet zijn voorkeur voor mij duidelijk merken en ik begreep waarom hij mij steeds beter wilde opvoeden. Ik was gezond, beleefd, intelligent – zei men tegen mij – ik had speelgoed, snoep, boeken en een eigen stukje tuin. Moeder verzette zich nooit tegen mijn wensen. Zelfs mijn vriendinnen onderwierpen zich uit eigen beweging aan mij.

De liefde voor mijn vader was voor mij het allerbelangrijkste. Ik hield wel van mijn moeder, maar voor mijn vader

koesterde ik een grenzeloze verering. Ik was mij bewust van dat verschil, zonder hiervan de oorzaak te durven zoeken. Hij was het lichtend voorbeeld voor mijn kleine persoonlijkheid, hij vertegenwoordigde voor mij de schoonheid van het leven: zonder erover na te denken hield ik zijn charme voor gelukbrengend. Niemand leek op hem: hij wist alles en had altijd gelijk. Naast hem door de stad of buiten de muren wandelend, mijn hand urenlang in de zijne, alleen wij samen, voelde ik mij licht als boven alles verheven. Hij vertelde mij over mijn grootouders, die kort na mijn geboorte waren overleden, over zijn jeugd, over de wonderbaarlijke dingen die hij als kind had ondernomen en over de Franse soldaten die hij, op achtjarige leeftijd, zijn Turijn had zien binnentrekken, 'toen Italië nog niet bestond'. Een dergelijk verleden had iets onwerkelijks. En hij was vlak bij mij, groot en slank, snel in zijn bewegingen, het hoofd trots opgeheven met de triomfantelijke glimlach van de jeugd. Op die momenten leek de toekomst mij vol avontuurlijke beloften.

Vader gaf me leiding bij mijn studie en mijn lectuur, zonder van mij veel inspanning te eisen. Mijn onderwijzeressen luisterden, wanneer zij ons thuis kwamen bezoeken met verbazing naar hem en soms leek het mij met diep ontzag. Op school behoorde ik tot de besten en vaak vroeg ik mij af of ik werd voorgetrokken. Na de lagere klassen, toen ik het verschil in kleding en maaltijden opmerkte, had ik mij er een idee van kunnen vormen hoe de gezinnen van mijn schoolkameraadjes moesten zijn: arbeidersgezinnen, die gebukt gingen onder het zware werk, of gezinnen van onbeschaafde winkeliers. Thuiskomend keek ik bij de deur naar het glanzende bordje, waarop de naam van mijn vader voorafgegaan werd door een titel. Ik was nog maar vijf jaar oud, toen mijn vader, die les gaf in het stadje waar ik geboren was, op een dag zijn ontslag nam omdat zij hem kwaad

gemaakt hadden, waarna hij zich associeerde met een zwa-
ger uit Milaan, eigenaar van een grote handelsonderne-
ming. Ik begreep dat hij zich niet erg gelukkig voelde met
zijn nieuwe baan. Wanneer ik hem op een vrije middag het
kamertje binnen zag gaan, waar op nogal wanordelijke wij-
ze apparaten voor natuurkundige en scheikundige proeven
waren neergezet, begreep ik dat hij zich alleen daar op zijn
gemak voelde. En wat mijn vader mij allemaal niet zou le-
ren!

Zonder ongeduldig te zijn gaf mijn nieuwsgierigheid
meer kleur aan het leven. Ik verveelde me nooit. Vaak wei-
gerde ik om mijn moeder te vergezellen op een of ander be-
zoek en bleef thuis, diep weggedoken in een grote stoel, om
de meest uiteenlopende boeken te lezen die vaak voor mij
onbegrijpelijk waren, maar waarvan enkele mij in een soort
roes van verbeelding brachten en mij volledig in de ban hiel-
den. Als ik ophield met lezen was het om verwarde gedach-
ten te formuleren; soms deed ik dat met fluisterende stem,
alsof ik verzen scandeerde, die een innerlijke stem mij ingaf.
Ik bloosde; net zoals ik bloosde over bepaalde uitdagende
houdingen die ik in diezelfde stoel aannam, als ik mij een
ogenblik door mijn fantasie liet meevoeren en deed alsof ik
een mooie dame was met veel bekoorlijkheden. Kon ik een
onderscheid maken tussen gemaaktheid en spontaniteit?
Mijn vader veroordeelde met een ietwat misprijzende onver-
schilligheid iedere uiting van zuivere poëzie: hij zei dat hij
die niet begreep: moeder wel, zo nu en dan haalde zij enkele
lieflijke en nostalgische regels aan of sprak zij met hartstoch-
telijke stem mooie beginregels van oude romans uit; maar
altijd als mijn vader er niet was. En ik was altijd geneigd om
te geloven dat mijn vader gelijk had, meer dan zij.

Ook als hij losbarstte in een van zijn woedeaanvallen
die ons allemaal deden beven en die mij in een plotselinge,
niet na te vertellen staat van angst brachten. Moeder on-

derdrukte haar tranen en vluchtte naar haar kamer. Vaak nam zij tegenover mijn vader een nederige houding aan, als zij lichtelijk van haar stuk gebracht was. Niet alleen voor mij, maar ook voor de kleintjes, was het hele begrip van autoriteit geconcentreerd in de persoon van mijn vader.

Heftige woordenwisselingen tussen hen tweeën vonden echter in onze aanwezigheid niet plaats: enkele scherpe woorden, een paar droge verwijten, wat korte bevelen. Hoogstens liet vader zich door zijn vurig temperament gaan tegen iemand van het personeel vanwege de een of andere onoplettendheid, of omdat wij ondeugend geweest waren. Maar voor alles leek mijn moeder verantwoordelijk; zij boog het hoofd alsof zij onverwachts getroffen werd door een grote moeheid of zij glimlachte met een bepaalde glimlach die zij niet vol kon houden omdat deze haar mooie berustende mond misvormde. Dacht zij dan op zo'n moment aan beelden uit het verleden?

Zij vertelde mij haast nooit over haar kinderjaren, haar jeugd; van het weinige dat ik gehoord had, had ik er echter een beeld van kunnen vormen dat veel minder interessant was dan datgene wat opgeroepen werd door de herinneringen van mijn vader. Zij was geboren in een uiterst eenvoudig ambtenarenmilieu en haar moeder had, net zoals mijn oma van vaderskant, veel kinderen gekregen, waarvan het grootste gedeelte verspreid over de wereld woonde. Zij was onder eenvoudige omstandigheden opgegroeid, weinig bemind. De Assepoester van het huis. Toen ze twintig was had ze mijn vader ontmoet op een dansfeestje. Zij liet me het portret zien van de baardeloze jongeman die mijn vader toen was: met kinderlijke, zachte, regelmatige gelaatstrekken, waarin alleen de ogen al een ijzeren energie uitdrukten: hij zat in het voorlaatste jaar van de universiteit. Zodra hij afgestudeerd was, had hij een betrekking als leraar gekregen en waren zij getrouwd.

Toen ik geboren werd was er nog geen jaar na hun huwelijksdag verstreken. Mijn moeders bleke en zuivere gezicht lichtte op wanneer zij, uiterst zelden, sprak over de twee gehuurde gemeubileerde kamertjes van de eerste maanden van haar huwelijksleven. Waarom was zij niet altijd zo levendig? Waarom barstte zij gemakkelijk in tranen uit terwijl mijn vader de aanblik daarvan niet kon verdragen en waarom verkondigde zij meningen die zo anders waren dan de zijne als zij ze al durfde uiten? Waarom ook werd zij minder door ons kinderen gevreesd en zo weinig gehoorzaamd? Net als vader had ook zij soms momenten van woede, maar dan leek het alsof zij uitbarstte in een te lang ingehouden snik... Ik had het gevoel dat een uitbarsting van mijn vader, hoe overdreven ook, altijd natuurlijk was, behorend bij zijn temperament. De uitingen van ongenoegen van mijn moeder tegen de kinderen of de dienstmeisjes vormden een schrille tegenstelling met haar zachte aard; ze openbaarden zich als een krampachtige buitensporigheid waar zij zichzelf wanneer het gebeurde van bewust was en waar zij spijt van had. Hoe vaak heb ik de mooie, ondoorgrondelijke, bruine ogen van mijn moeder niet zien glinsteren door een ingehouden traan? Ik begon een onoverwinnelijke gêne te voelen, geen medelijden, noch verdriet en ook geen werkelijke vernedering, maar eerder een duistere wrok tegen de onmogelijkheid om te reageren, iets te doen opdat niet zou gebeuren wat er gebeurde. Wat? Ik wist het niet goed. Tegen de tijd dat ik acht jaar was had ik de vreemde angst geen 'echte' moeder te hebben, zo'n moeder die, zo stond het in de boeken die ik las, met haar liefde een onuitsprekelijke vreugde en de zekerheid van de voortdurende bescherming over haar dochttertjes uitstortte. Twee, drie jaar later werd deze angst gevolgd door het bewustzijn dat ik er nooit in zou slagen mijn moeder lief te hebben zoals mijn hart dat wenste.

Dit was het uiteraard wat mij belette de werkelijke reden te raden waarom er in ons huis altijd een ondefinieerbare schaduw hing die zo vaak het doorbreken van een glimlach verhinderde. Och, kon ik mij maar eenmaal om haar hals werpen, mij door haar begrepen voelen, ook haar mijn steun beloven voor wanneer ik groot zou zijn; een verbond van tederheid sluiten, zoals ik sinds onheuglijke tijden stilzwijgend met vader gesloten had!

In stilte bewonderde zij mij, een beetje van de trots die zij destijds had gevoeld voor de ondernemende energie van haar echtgenoot bracht zij op mij over; maar zij was het niet eens met zijn manier van opvoeden waar ik mij met zoveel ijver aan onderwierp. Zij maakte zich zorgen over mij, zij dacht natuurlijk dat ik zonder gevoel zou opgroeien, dat ik voorbestemd werd om alleen met verstand te leven. De moed om openlijk het werk van mijn vader te bestrijden had zij niet.

Maar ook mijn vader deed geen moeite om mij helemaal te leren kennen. Soms voelde ik me echt eenzaam. Ik hulde me dan in een peinzend stilzwijgen dat de verborgen waarde van mijn bestaan vormde.

In mijn geest ontkiemde een soort terughoudendheid. Naast mijn uiterlijk leven, vormde zich een dieper leven dat voor iedereen verborgen bleef. En ik merkte die tegenstelling op. Vanaf het eerste schooljaar had het bestaan van twee verschillende aspecten van mijn wezen mij zorgen gebaard: op school vond iedereen mij engelachtig en ik gedroeg mij inderdaad voorbeeldig met een kalm gezichtje waar altijd wel een verlegen en tegelijkertijd levendige glimlach op te vinden was. Zodra ik echter buiten kwam, op straat, leek het alsof ik alle lucht om mij heen inademde; ik begon te springen, in het wilde weg te praten en bij mijn thuiskomst veroorzaakte ik een aardverschuiving: de kleintjes staakten hun rustige spelletjes, klaar om op al mijn eigenzinnige

wensen in te gaan. Wanneer het uur gekomen was om huiswerk te maken trok ik mij terug in mijn kamertje of in een hoek van de tuin. Opnieuw bestond ik niet meer voor de anderen, opnieuw werd ik gegrepen door de vreugde mij vol ijver geestelijk te ontwikkelen, echter zonder enig verlangen om mijn schoolkameraadjes te willen overtreffen of om prijzen te winnen. Later 's avonds, nadat mijn moeder mij in ons dierbare dialect een gebedje had laten opzeggen: 'Heer, maak dat ik groot en gehoorzaam word en een troost voor mijn ouders,' en zij mij alleen in het donker, in het bed waar mijn zusje al lag te slapen, had achtergelaten onderging ik een gevoel van rust en welbehagen, niet alleen lichamelijk, maar alsof ik op dat moment, gedwongen tot duisternis, stilte en onbeweeglijkheid, vrijer was dan gedurende de hele dag. Ik keek graag in de duisternis, ik was er niet bang voor, omdat mijn vader mij sinds ik heel klein was verzekerd had dat de monsters en heksen uit sprookjes nooit bestaan hadden, net zomin als de 'duivel'. In gedachten ging ik terug naar de kleine voorvallen van die dag: ik zag weer de verleidersglimlach van mijn vader, een ontmoedigd gebaar dat mijn moeder met haar handen maakte, ik voelde weer een beetje van de woede over bepaalde domme streken van de kleintjes, maar ik stond ook stil bij de vooruitzichten van de toekomst: proefwerkuitslagen, reisjes, nieuwe boeken en spelletjes, vriendinnen en onderwijzeressen om te veroveren...

Moeder liet mij iedere avond bidden. Tot God bidden... Op een dag – ik zat in de tweede klas van de lagere school – had ik de benaming 'jodin' op misprijzende wijze horen uitspreken tegen een schoolkameraadje, een klein, stil en bleek meisje dat in een bank naast mij zat. Zij was in tranen uitgebarsten en toen de onderwijzeres hoorde waarom, had zij ons ernstig toegesproken. Het voorval had mij verbijssterd, omdat ik nog niets wist over verschillende rassen en

godsdiensten. Maar het meest had één woord van de onderwijzeres mij getroffen: zij had gezegd dat alle godsdiensten de mensen tot God brachten en dat ze dus allemaal eerbied verdienden; dat er maar één wezen was dat afschuw en medelijden opriep en dat was de *atheïst*. Ik dacht onmiddellijk aan mijn vader; mijn vader was atheïst, daar was ik heel zeker van, dat woord had hij zelf wel eens uitgesproken en hij ging nooit naar de kerk... Was mijn vader dus voor de onderwijzeres, voor mijn schoolkameraadjes, voor iedereen een verachtelijk wezen?

Drie, vier jaren later stelde ik mij in de stilte van mijn kamertje nog diezelfde vraag. Nu sprak mijn vader vaker met mij over wat hij een eeuwenoude leugen noemde. Hij vertelde mij dat de aarde, voor er mensen waren, bevolkt werd door dieren die erg op ons leken en daarvoor, voordat er planten waren, was de aarde verlaten geweest. En dat deze aarde in de ruimte maar een klein puntje is, zoals de sterren aan de hemel dat voor ons zijn en dat de sterren net zoveel werelden zijn, misschien wel bewoonde... Hij vertelde mij die buitengewone dingen met zoveel natuurlijkheid, dat ik ze niet in twijfel kon trekken.

Maar hij legde mij niet uit – ik had ook nooit de moed hem ernaar te vragen – waarom wij op deze wereld zijn. Van dat punt bezien was de catechismus van school misschien meer bevredigend: God heeft ons geschapen, God behoedt ons van bovenaf, God zal ons, als wij ons goed gedragen, naar het Paradijs laten gaan... Het leven zou slechts een doorreis zijn.

Maar wat hechtte iedereen veel belang aan die doorreis! Ik had de indruk dat niemand serieus aan de hel dacht en dat iedereen wel degelijk bang was om zich te bezeren, ziek te worden, dood te gaan. Wat mij betreft, ik was evenals mijn vader bereid te geloven dat de hel niet bestond: ik voelde nooit een engel of verleider achter mij staan; als

ik verstandig was, was ik dat omdat ik dat wilde; als ik spijt had, was ik ervan overtuigd dat ik zelf schuldig was. En wat dan nog? Van 's ochtends tot 's avonds waren moeder, vader, mijn onderwijzeressen, de stratenmakers, eigenlijk alle mensen druk bezig, ook de grote heren... de een met geld verdienen, de ander met het uit te geven; het werd uitgegeven om te eten, eten doe je om niet dood te gaan; en de weken, maanden, jaren gaan voorbij, dan ga je dood, dat zou mij en de kleintjes ook gebeuren...

Ik vond dat vervelend. De slaap stond op het punt mij te overmeesteren, ik voelde het: de volgende dag zou ik de nutteloze beschouwing weer opnemen. Weten, weten! Hoewel ik bijna sliep vulden mijn hersentjes zich met woorden vol mysterie: 'eeuwigheid', 'voortgang', 'heelal', 'bewustzijn...' Zij suisten in mijn oren en ik kon zelfs de klanken niet meer onderscheiden. En dan nog zag ik de gekwelde blik van een of andere onderwijzeres, ik vroeg mij af of mijn moeder op zondag naar de mis ging omdat zij dat zelf wilde of vanwege een of andere vreemde angst voor de mensen. Ik herinner mij de eerste en enige keer dat ik bij een preek aanwezig was, in de maand mei, op een avond dat het altaar in een grote kerk schitterde tussen de kaarsen en de lelies. Vanaf de preekstoel maakte de geestelijke een weids gebaar met zijn arm en zijn gebiedende stem daalde neer op de geknielde menigte: hij vertelde over de wonderen van een heilige en het leek alsof iedereen hem geloofde. Aan het eind was het orgel gaan spelen en een koor had, van bovenaf, als een zuivere golf van zilver lofzangen aangeheven... Bij die herinnering trilde er altijd iets bij mij zoals toen: plotseling overviel mij dan de droefheid niet te kunnen bidden noch zingen en sterker nog het besef van mijn eenzaamheid.

Later verdween dat alles weer. Waarom zou ik mijzelf kwellen? Ik was klein, maar ik wilde niet bedrogen worden: ik moest groeien; eens zou ik het weten.

Naast mij ademde mijn zusje rustig. Misschien droomde zij wel van een kristallen huis voor haar pop, een huis dat ik haar beloofd had, zodat zij mij meer ruimte zou geven in ons bedje. Ik wist helemaal niet zeker of ik die belofte wel na kon komen! Nou ja... wanneer ik groot zou zijn! Dan zou ik ook meer van mijn zusjes en broertje houden, ik zou hen niet meer aan het huilen maken en dan zou ik eindelijk mijn moeder vrolijk zien...

Nu moest ik gaan slapen. Mijn hoofd was een beetje moe. Even verlangde ik ernaar te worden weggeblazen naar een van die groene hellingen, die voor mij het grootste genot betekenden, de zomer op het platteland. Ik hoorde een heleboel klokken luiden, alsof zij mij vanuit de verte riepen...